

sorozatban olvashatunk olyan mondatokat, mint az itt következő: „A belső udvaron, mint vacak, színpadi hattyúk, párnákkal, lepedőkkel megrakott asszonyok úsztak át...”

Krúdyt emlegettük az imént. Az egyik spionnovellában van egy jelenet (a Főnök és a nyomozócska ebédje), ami — Féja Géza szavaival szólva — „a lakmározó novel-lák” Krúdyját juttatja eszünkbe. A tatár beefsteak vagy egy jó köret leírásának metódusa általánosabb, az írói módszert is jellemző következtetésekre ad alkalmat. Mintha mikroszkópot tartana a kezében az író: a legapróbb mozzanatok, árnyalatok sem kerül el a figyelmét. Amde az Esterházy által előadott számtalan apróság hiába árnyalt jelentésű és sokértelmű, úgy látjuk, hogy szerzőnk kevesebbet mond, mint a fiatal prózaírók közül például Balázs József, Czakó Gábor, Marosi Gyula vagy Nádas Péter. Tudjuk, egymástól különböző minőségeket nehéz összemérni. Még nehezebb (és képtelenebb) vállalkozás az egyiket számon kérni a másikat. Erős tehetségnek tartjuk Esterházy Pétert, minden bizonnyal előbb-utóbb újabb terrénumokat is fölfedez. Mert hát — ahogy ő mondja — „szeletenként kell »előre« jutni (kerülni?)”. Nem lenne jó, ha prózája önisméltléshez, modorossághoz vezetne. Az előbbitől (ha tágtítja írói világát) — ismerve leleményességét — nem kell igazán félni. Az utóbbi elkerülésére is minden lehetősége megvan. (*Magvető, 1977.*)

OLASZ SÁNDOR

Nádas Péter: Egy családregény vége

Nádas Péter könyve, az *Egy családregény vége*, az elfogulatlanság, a szuverén tisztaság, s a vágy regénye, a vágyé arra, hogy hihessen az értelmes életben, hihessen abban, hogy van olyan magatartás, ami konzekvensen érvényesíthető az emberi teljesség csorbulása nélkül. Jelentőségét elsősorban ez adja. Az, hogy nem illeszkedik. Ami nemcsak közegének természetét segít megismerni. Hallgatni se enged. Mert életünk legforróbb problémáival szembesít, állást foglalni, szólni kényszerít. A regény másik erénye tehát aktualitása. Ez az aktualitás persze nem értendő praktikus értelemben. Nádas Péter valóban elfogulatlan: az élet problémáiban a lét ügyeire lát és láttat. Vagyis képes egy nagyon mély emberi-szellemi komolyság alapfeltételeinek megteremtésére. S ez a harmadik fontos erénye. Amit még örömmel említenék, az az esztétikai megformáltság teljessége lehetne. Az egységnek, a hibátlanságnak az élményét azonban Nádas Péter regénye nem adja. Ez okból, ha friss és meglepő is, nem mindig meggyőző. Felfedező és eszméltető, de nem mindig magával ragadó.

1.

A regény egy gyerek, Simon Péter története, ahogy ő, egyes szám első személyben megéli. Világának két pólusa a nagypapa (velük lakik, ők nevelik), s az apa (aki elhárítótiszt a jugoszláv határon).

Termékeny a hős megválasztása. Tanulmányok sora se lenne képes oly pontos és elevenbe vágó ismeretet adni helyzetekről emberekről, mint amelyet a gyerek sorsának látványa ad, aki ezeket a helyzeteket a szóban forgó emberek közt, nekik kiszolgáltatva éli meg. Az irodalom régen tudja ezt. De nemcsak ennyit tud. Újabban szívesen él azzal a lehetőséggel is, ami a gyermekszemlélet gyanútlan természetességéből adódik. A világ e szemlélet számára, éppen a köznapi, a szokott szintjén, áttetszővé válik, s egészen új összefüggéseket mutat. Összefüggéseket, amelyek nemcsak váratlanságuk miatt revelatívák, hanem azért is, mert a gyerekekben testet öltő s bontakozni akaró emberség igazi esélyeit érzékelik meg.

Nádas Péter tovább feszíti a dolgot. Itt nem egyszerűen az emberség legtöbbször lírai hangoltságú és általánosságú kérdéséről van szó. Simon Péter tapasztalataiban, nagyon is konkrét élményeiben — az író kivételes társító és elemző erejét, s a megérintés nagy tehetségre valló képességét bizonyítva — egy kor jellemző magatartásformái körvonalazódnak. Drámai módon. S ez nemcsak az érintettek drámája. Az íróé, s vele a miénk is: a tárgyilagosan vizsgálódó szellemé.

2.

Ami Simon Péterrel történik, az semmivel se biztat. Az elején még érezni valamit az otthon védettségéből. A szeretet, az összetartozás néhány bensőségesen szép pillanatát is megélhetjük, de a jellegadóak már ekkor sem ezek, sőt, mintha csak azért lennének, hogy fájóbb legyen a hiány, kegyetlenebb a vadság, sajnóbb a magány. Anyját nem ismeri, apját ritkán látja, s akkor se jut közel hozzá. Fogékony mindenre, s mert aktivitásában gátolt, teljesen átítatja az erőszakos idő. Még a gyermeki személyiséget leginkább megnyilvánító játékból is ez a kíméletlenség, ridegség ütközik elő. Emögött nyilván tudatos szándék van, mint abban is, hogy a kisfiú segítséget a maga közegéből nem kaphat (kuttyáját megmérgezik, barátait egy házkutatás után elviszik), a felnőttek pedig élnek a maguk életét, abba ő nem avatkozhat. Passzivitásra van tehát kárhóztatva. Funkciója: megélni mindent, s így lehetőséget adni arra, hogy sorsának alakító erői zavartalanul mutatkozhassanak meg.

Amit megél, az több mint félelmes. Szétesik körötte a világ. Látnia kell a nagyszülőket s az apa szakítását, ami a nagyapát megöli. Őt halálában a nagymama is követi, s a kisfiú a halottal összezárva napokig bolyong az üres lakásban. Idegek jönnek érte, s viszik intézetbe, ahol kiderül, hogy apja „áruló”. És végül az intézet abszurd világa, amely talán lázadásra ingerli, de talán az életből is teljesen kiszorítja Simon Pétert. Szorongató krízisekbe futó, kitűnően formált történet. Levegője éles, mint a nagy magasságoké: légszomjjal küzd, aki a kisfiú sorsát követi. Megéri mégis. Innen nagyon messzire látni.

3.

A gyermek élete felől átlátható szemléletek és magatartások, a nagyapáé, az apáé, a nagymamáé, Frigyes bácsié, sőt, a többi is mind, nem annyira meghatározói, mint inkább esélyei ennek a sorsnak.

Az egyik szélső esély az apáé. Ő a közvetlen gyakorlat embere, a szolgálaté, aki mindig az adott mindennapi szituáció viszonyaiban gondolkodik, mindent a konkrét lehetőségeknek rendel alá. Nem veszi észre, hogy a szolgálat elvének semmire nem tekintő érvényesítése őt is lefokozza, ahelyett, hogy felemelné. S mert a szolgálat érdekében néki minden csak eszköz, s mert éppen ezzel bizonyítja, hogy az sem tisztelhető érték amit ő képvisel (annál is inkább, hiszen a napi gyakorlat szintjén minden csak nézőpont kérdése, fölöttébb viszonylagos, erkölcsstelen is akár), élete nemcsak kiüresedik, de emberellenessé is válik. A szolgálat kiszolgáltát: a nagypernek, amelyben hamisan tanúskodik, természetesen magasabb cél érdekében, s amivel a nagyapát halálra sebzí, maga is áldozata lesz. (Amennyiben az áldozat szó itt egyáltalán helyénvaló.)

Simon Péter másik szélső esélye a nagyapa magatartása. Ha az apa esetlegességekben, ő abszolútumokban gondolkodik. Életét az isteni célszerűség teleologikus hite szervezi. Ha az apa mindent a maga objektivitásában, ok-okozati viszonyaiban igyekszik szemlélni, márcsak a manipulálhatóság miatt is, a nagyapa éppen ellenkezőleg: mindent az emberért valónak, s hozzá eleve elrendezettnek állít. Az apa a valóságra összpontosít, el is vész benne, a nagyapa viszont teljesen elrugaszkodik, menekülne tőle. Jellemző: az apa egyetlen mesét tud, azt is a katonacsizmákról, a nagyapa viszont egész mítoszt kerekít, családrégényt, amelynek beteljesítője, úgy véli, a kisfiú lesz. A mítosz szerint egyébként a család jeruzsálemi őse nem ismert: fel Jézusban a Messiást, ezért kétezer évig bűnhődtek, míg aztán a nagyapa, megértvén az Igét, Istenig jutott. Az Ige testté válhat — ha tud. Az apa hibázott, most

tehát Simon Péteren a sor, hogy a családrégényt befejezze, a zsidóságot különös voltából visszaoldja az egyetemesbe.

Vitán felül áll Nádas Péter érdeme. Az élet, a történelem felől igyekezett definiálni ezt a két szemléletet és magatartást. Fontos lehet még, hogy mind a kettő természetes közegében, más, noha csak jelzett, de e minőségükben pontosan formált és jellemzett magatartások bonyolult összefüggésében jelenik meg, így vagy úgy, de mindig a gyerekre, tehát a nem túl biztató jövőre vonatkoztatva. Ilyen magatartás például Frigyes bácsié, akiben a kontemplatív szemlélet ölt alakot, s aki a bizonyosságtól fűtött emberek közt egyedül képes a kételkedésre, átlátva és el is hátrítva eszmé, cél, igazság és tévedés különös színjátékait. „Nem tudom kedvesem, hogy létezik-e valami, amiről mi emberek komolyan beszélhetünk?” — mondja, s míg mondja, nemcsak a regényt, de a filozófia egészét ösztönző kérdést is fogalmazza. Vagy például a nagymama szemlélete és magatartása, akit úgyis zintén a szolgálat elve kormányoz, anélkül, hogy szuverenitását percre is feladná. *Ő a helytálló mindennapi ember.* A szomszédasszony, akit — mi lesz a kontemplativitásból, amit Frigyes bácsiban tisztelhetünk — nem érdekelnék az élet titkai, remények, harcok, vágyak, félelmek és gondolatok. Éli az életét, az öröm elve szerint, ahogy lehet. Vagy az intézetiek! A tekintet nélküli terror magatartásváltozatai! Mitagadás: izgalmas példák az alapkérdésre.

4.

Jeleztem már, hogy a regény végén a gyerek sorsa nyitott. Nem tudni: elpusztul-e vagy talpon marad és utat nyit valamerre maga előtt. Ez azt jelenti, hogy határozott válasza, olyan, amivel az eseménymenetbe avatkozhatna, Nádas Péternek sincs. Rendjén is való, hiszen ki az, aki többet tehet annál, minthogy a konfliktust, amire a közelmúlt történelméből a legfontosabb kérdés irányul, a maga teljességében és jelentőségében megérezékíti. A krízist feloldani lehetetlen, eddig még a múlt idő sem tudott vele mit kezdeni. Nádas Péter gondolati teljesítményét ez tehát nem kisebbiti. S nem vállalkozása jelentőségét sem.

Több az aggályom a mű belső arányait illetően. Az a törekvése, hogy megteremtse történelem és képzelet, a mítosz, a sejtelem, az érzékiség és az értelem egységét, a nagyszabású mű mindenkori feltétele. Mondhatni: elemi követelménye, mert egyébként legjobb esetben is csak torzóról beszélhetünk. Torzóról, amely inkább lehetőségeivel, semmint megvalósultságaival hat. Nádas Péter regénye is ilyesfajta mű. S hogy az lett, annak oka a nagyapát megnyilvánító, s a gyermeknek különös súlyt adó családrégény túllírtsága. Milyen feszes, tömör, fájóan tényszerű, de éppen ezzel a tényszerűséggel képzeletet izgató, látványaiban sugallatos a közelmúlt szférája! S hozzá képezt mennyire eltervelt, és olykor milyen szegényes a nagyapa meséje! Pedig vonzó, szívünkhöz szólónak kellene lennie, s éppen annyinak, amennyire feltétlenül szükség van. Mintha az a tisztaság és elfogulatlanság, ami a közelmúlt élményeit művé formálta, az a megvesztegethetetlenség, amivel az apa figuráját rajzolja, itt lazulna valamelyest. Mintha a vágy, hogy hihessen és tartozzon valahova, forrón felbuzogna, s feloldaná mindazt, ami egyébként célszerűen és meggyőzően formált lenne! Ilyenkor még a stílusa is más. Puhább, bizonytalanabb, szürkébb.

A szerkezet ezzel meg is roppan, a szándék, anyag és megformálás kényes egyensúlya megbomlik. Ami volna a legjobbak közül való, lesz csak ígélet, jelentős és tiszteletre méltó, szívet és elmét foglalkoztató mű, de mégis csak ígélet. (*Szépírodalmi, 1977.*)

VARGA LAJOS MÁRTON